

У ПОПЕРЕДНЬОМУ ВИПУСКУ ЧИТАЙТЕ:

Битва за Галичину 1809 року (продовження) • Чисельність і дислокація українського гарнізону Львова 1 листопада 1918 року • Маршрут переходу Групи Кравса через Карпати в серпні 1920 року • 17-та важка танкова дивізія Прикарпатського військового округу • 3 історії діяльності УВО у Празі • Українець, вшанований норвезьким королем • Номерні гудзики на військовій уніформі сухопутних військ імперії Габсбургів з середини XIX століття до середини 1914 року • До проблеми нової емблематики видів, родів військ та служб Збройних Сил України • Рецензія на книгу «Полеглих ми так і не поховали... Бойовий шлях 85-го Мараморосько-Угочанського піхотного полку австро-угорської армії. 1914–1918»

Цитаделя: Львівський мілітарний альманах. — № 15 (2018 рік). — 104 с.

Засноване 2009 року військово-історичне періодичне видання, що має на меті висвітлення важливих подій мілітарної та політичної історії, які справили відчутний вплив на розвиток культури, мистецтва, науки, технологій і військової справи в Україні.

У цьому випуску: продовження оповіді про боротьбу за Галичину 1809 року; про антибільшовицьке повстання галицьких бригад у квітні 1920 року; цікава сторінка з життєпису Осипа Букшованого; уточнення біографічних даних генерала Мирона Тарнавського; продовження матеріалу про номерні гудзики на військовій уніформі сухопутних військ імперії Габсбургів; історія і символіка 289-ї бомбардувальної авіаційної дивізії Повітряних Сил ЗСУ; рецензія на 1-й том енциклопедії «Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923».

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:**Олег Фешовець**

головний редактор, кандидат філософських наук, завідувач Центру українських військових традицій та патріотичного виховання НДІУ МОН України, директор Видавництва «Астролябія», м. Львів

Олександр Дедик

заступник головного редактора, науковий співробітник Центру українських військових традицій та патріотичного виховання НДІУ МОН України, м. Львів

Михайло Слободянюк

заступник головного редактора, завідувач музею Національної академії сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного, науковий співробітник Центру українських військових традицій та патріотичного виховання НДІУ МОН України, м. Львів

Марк фон Гаген

професор історії і глобальних досліджень, директор Бюро для ветеранів і військово-академічної взаємодії, Арізонський державний університет, м. Темпей

Богдан Галайко

кандидат історичних наук, директор Науково-дослідного інституту українознавства МОН України, м. Київ

Андрій Гречило

доктор історичних наук, голова Українського геральдичного товариства, старший науковий співробітник Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. Михайла Грушевського НАН України, м. Львів

Ярослав Тинченко

кандидат історичних наук, заступник директора Національного військово-історичного музею України МО України, м. Київ

Микола Чмир

кандидат історичних наук, головний редактор журналу «Колекціон», член Комісії державних нагород і геральдики при Президентові України, м. Київ

Видавець: Видавництво «Астролябія» ТзОВ
Замовник: Благодійний фонд «Філософський проект»

Видавець та замовник не завжди поділяють погляди авторів.
За достовірність змісту публікацій, а також дотримання авторських прав на опубліковані в альманаху матеріали відповідальність покладається на авторів статей.

Детальніше щодо умов співпраці з альманахом див. сайт Видавництва «Астролябія»
за адресою: <http://www.astrolabium.com.ua>

Зміст**ВОЄННА ІСТОРІЯ**

Юрій Мочніков. Битва за Галичину. 1809
(продовження) 4

Олексій Васечко. Збройний виступ
2-ї та 3-ї бригад ЧУГА 23–27 квітня
1920 року 25

ДОКУМЕНТ

Остан Козак, Северин Турчин. Цікава
сторінка біографії Осипа Букшованого . . . 55

БІОГРАФІСТИКА

Михайло Слободянюк. Генерал Мирон
Тарнавський: уточнення біографічних
даних 60

УНІФОРМОЛОГІЯ

Олександр Лосев. Номерні гудзики
на військовій уніформі сухопутних військ
імперії Габсбургів із середини XIX століття
до серпня 1914 року (продовження) 69

ВІЙСЬКОВА СИМВОЛІКА

Михайло Слободянюк. 289-та бомбар-
дувальна авіаційна дивізія Повітряних Сил
Збройних Сил України:
Історія та символіка 81

РЕЦЕНЗІЇ ТА КРИТИКА

Від редакції. Хто відокремлюватиме
зерно від полови? Рецензія на видання
«Західно-Українська Народна Республіка
1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя
утворення Західно-Української
Народної Республіки. Том I» 100

SUMMARY 104

це дало йому змогу застосувати свої знання в боротьбі за незалежність України. Також, враховуючи вищенаведені аргументи, варто нарешті, опираючись на документальні

джерела, уточнити спірні моменти його військової біографії, а не переписувати з книги в книгу безпідставні вигадки.

Примітки

- Див.: Литвин М., Науменко К. Військова еліта Галичини. — Львів, 2004; Литвин М., Науменко К. Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірали. — Львів-Харків, 2007; Литвин М. Генерал-четар Мирон Тарнавський // Українська газета. — 2004. — 15 січня; Науменко К. Генерал-четар Мирон Тарнавський // Армія України. — 1993. — 24 серпня.
- Див.: Коляничук О., Литвин М., Науменко К. Генералітет Українських Визвольних Змагань. Біограми генералів та адміралів українських військових формацій першої половини ХХ століття. — Львів, 1995.
- Див.: Панькевич О. Генерал Мирон Тарнавський. — Львів, 2005.
- Див.: Якимович Б. Життя і чин генерала М. Тарнавського // За вільну Україну. — 1994. — 23 вересня; Якимович Б. Генерал Мирон Тарнавський — життя і чин. — Львів, 1994.
- Див.: Онищук Я. Великий лицар — славний генерал // Голос відродження. — 1994. — № 105-107; Онищук Я. Генерал Мирон Тарнавський. Штрихи до історичної біографії // Броди і Брідщина. — Торонто: НТШ, 1998. — С. 492-502.
- Див.: Гордієнко В. Слово про генерала Тарнавського // Молода Галичина. — 1991. — 29 червня.
- Див.: Байло А. Я. Мирон Тарнавський: військово-політичний портрет. — Львів, 2012.
- Див.: Генерал Мирон Тарнавський. Спогади // Вечірня година. — 1992. — Ч. 4; Ласовський В. Генерал Тарнавський: Репортаж. — Львів, 1935.
- Панькевич О. Генерал Мирон Тарнавський. — Львів, 2005. — С. 5.
- Литвин М., Науменко К. Військова еліта Галичини. — Львів, 2004. — С. 248.
- Байло А. Я. Мирон Тарнавський: військово-політичний портрет. — Львів, 2012. — С. 37.

- Докладніше див.: Wrede, Major Alphons Freiherr von. K. und K. Wehrmacht. Die Regimenter, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX. Jahrhunderts. — Wien 1898. — S. 91-93.
- Генерал Мирон Тарнавський. Спогади // Вечірня година. — 1992. — Ч. 4. — С. 9.
- Литвин М., Науменко К. Військова еліта Галичини. — Львів, 2004. — С. 248; Литвин М., Науменко К. Збройні сили України першої половини ХХ ст.: Генерали і адмірали. — Львів, 2007. — С. 192.
- Генерал Мирон Тарнавський. Спогади // Вечірня година. — 1992. — Ч. 4. — С. 12.
- Литвин М., Науменко К. Військова еліта Галичини. — Львів, 2004. — С. 249.
- Байло А. Я. Мирон Тарнавський: військово-політичний портрет. — Львів, 2012. — С. 39.
- Там само. — С. 28.
- Там само. — С. 41.
- Генерал Мирон Тарнавський. Спогади // Вечірня година. — 1992. — Ч. 4. — С. 43.
- Там само.
- Байло А. Я. Мирон Тарнавський: військово-політичний портрет. — Львів, 2012. — С. 55.
- Генерал Мирон Тарнавський. Спогади // Вечірня година. — 1992. — Ч. 4. — С. 47-49.
- Там само. — С. 53.
- Байло А. Я. Мирон Тарнавський: військово-політичний портрет. — Львів, 2012. — С. 58-61, 64.
- Там само. — С. 65.
- Генерал Мирон Тарнавський. Спогади // Вечірня година. — 1992. — Ч. 4. — С. 55.
- Там само. — С. 68.
- Там само.
- Там само. — С. 68-69.

Номерні гудзики на військовій уніформі сухопутних військ імперії Габсбургів із середини ХІХ століття до серпня 1914 року (продовження)

Олександр Лосев

Одним з найменш висвітлених уніформологічних питань є номерні гудзики у підрозділах австро-угорської артилерії. У середині ХІХ – на початку ХХ століття цей рід військ, на тлі бурхливої технічної революції, стрімко розвивався. Тож не дивно, що він підпадав під часті реорганізації. Варто також зазначити, що нижчеописаний порядок носіння військовослужбовцями артилерії номерних гудзиків розповсюджувався тільки на нижчезгадані підрозділи. Ті ж військовослужбовці артилерії, котрі належали до різних штабних, технічних, навчальних та інших підрозділів, не приписаних до нижчезгаданих, на своєму однострої носили гудзики з гладкою поверхнею, але визначених кольорів (у випадку артилерії — жовтого).

Наприкінці 60-х – на початку 70-х років ХІХ століття австро-угорська артилерія

складалася з 12-ти польових артилерійських полків (Feld-Artillerie-Regimenten №№ 1-12), сформованих у 1854 році, та 12-ти фортечних артилерійських батальйонів (Festung-Artillerie-Bataillonen №№ 1-12), сформованих у 1867-1868 роках. Їхні військовослужбовці носили на уніформі номерні гудзики цих, а також інших частин і підрозділів. Нумерація гудзиків (арабськими цифрами) у цих артилерійських підрозділах уперше згадується у військовому шематизмі за 1869-1870 роки, що був опублікований у січні 1870 року¹. У найменуваннях підрозділів також присутні географічні назви місцевостей, звідки поповнювалися ці частини і підрозділи.

1872 року було сформовано новий польовий артилерійський полк (№ 13), який також отримав номерні гудзики жовтого металу з цифрою 13².

Нумерація на гудзиках польових артилерійських полків

Назва підрозділу	Рік заснування/ переформування	Переформовано у:	Колір металу гудзиків і №№ на них
Богемський полк польової артилерії № 1 (Böhmische Feld-Artillerie-Regiment № 1)	1854/1885	CAR ³ № 8	ж.м. ⁴ 1
Моравсько-Галицький полк польової артилерії № 2 (Mährisch-Galizisches Feld-Artillerie-Regiment № 2)	1854/1885	CAR № 10	ж.м. 2
Угорський полк польової артилерії № 3 (Ungarisches Feld-Artillerie-Regiment № 3)	1854/1885	CAR № 5	ж.м. 3
Богемсько-Галицький полк польової артилерії № 4 (Böhmisch-Galizisches Feld-Artillerie-Regiment № 4)	1854/1885	CAR № 9	ж.м. 4
Богемсько-Галицький полк польової артилерії № 5 (Böhmisch-Galizisches Feld-Artillerie-Regiment № 5)	1854/1885	CAR № 4	ж.м. 5
Штірійський полк польової артилерії № 6 (Steierisches Feld-Artillerie-Regiment № 6)	1854/1885	CAR № 3	ж.м. 6
Моравський полк польової артилерії № 7 (Mährisches Feld-Artillerie-Regiment № 7)	1854/1885	CAR № 1	ж.м. 7

Угорський полк польової артилерії № 8 (Ungarisches Feld-Artillerie-Regiment № 8)	1854/1885	CAR № 12	ж.м. 8
Сілезький полк польової артилерії № 9 (Slesisches Feld-Artillerie-Regiment № 9)	1854/1885	CAR № 11	ж.м. 9
Австрійсько-Галицький полк польової артилерії № 10 (Österreichsch-Galizisches Feld-Artillerie-Regiment № 10)	1854/1885	CAR № 6	ж.м. 10
Верхньо- і Нижньоавстрійський полк польової артилерії № 11 (Ober- u. Niederösterreichische Feld-Artillerie-Regiment № 11)	1854/1885	CAR № 2	ж.м. 11
Угорський полк польової артилерії № 12 (Ungarisches Feld-Artillerie-Regiment № 12)	1854/1885	CAR № 13	ж.м. 12
Полк польової артилерії № 13 (Feld-Artillerie-Regiment № 13)	1872/1885	CAR № 7	ж.м. 13

Відповідно, як зазначається у вищезгаданому шематизмі за 1869–1870 роки, військовослужбовці фортечних артилерійських

батальйонів (Festung-Artillerie-Bataillonen №№ 1–12) носили номерні гудзики жовтого металу, але вже з батальйонним номером.

Нумерація на гудзиках фортечних артилерійських батальйонів

Назва підрозділу	Рік заснування/ переформування	Подальша доля батальйону	Колір металу гудзиків і №№ на них
Угорський батальйон фортечної артилерії № 1 (Ungarisches Festung-Artillerie-Bataillon № 1)	1867/1891	FsAR ⁵ № 6	ж.м. 1
Богемський батальйон фортечної артилерії № 2 (Böhmische Festung-Artillerie-Bataillon № 2)	1867/1891	FsAR № 3	ж.м. 2
Моравський батальйон фортечної артилерії № 3 (Mährisches Festung-Artillerie-Bataillon № 3)	1867/1891	FsAR № 1	ж.м. 3
Нижньоавстрійсько-Галицький батальйон фортечної артилерії № 4 (Niederösterreichische-Galizisches Festung-Artillerie-Bataillon № 4)	1867/1891	FsAR № 1	ж.м. 4
Угорський батальйон фортечної артилерії № 5 (Ungarisches Festung-Artillerie-Bataillon № 5)	1867/1891	FsAR № 6	ж.м. 5
Моравсько-Сілезький батальйон фортечної артилерії № 6 (Mährisches-Slesisches Festung-Artillerie-Bataillon № 6)	1867/1891	FsAR № 2	ж.м. 6
Моравсько-Галицький батальйон фортечної артилерії № 7 (Mährisches-Galizisches Festung-Artillerie-Bataillon № 7)	1867/1891	FsAR № 2	ж.м. 7
Богемсько-Галицький батальйон фортечної артилерії № 8 (Böhmisch-Galizisches Festung-Artillerie-Bataillon № 8)	1867/1891	FsAR № 3	ж.м. 8
Богемсько-Галицький батальйон фортечної артилерії № 9 (Böhmisch-Galizisches Festung-Artillerie-Bataillon № 9)	1867/1891	FsAR № 4	ж.м. 9
Богемський батальйон фортечної артилерії № 10 (Böhmisch Festung-Artillerie-Bataillon № 10)	1868/1891	FsAR № 5	ж.м. 10
Штірійський батальйон фортечної артилерії № 11 (Steierisches Festung-Artillerie-Bataillon № 11)	1868/1891	FsAR № 4	ж.м. 11
Угорський батальйон фортечної артилерії № 12 (Ungarisches Festung-Artillerie-Bataillon № 12)	1868/1891	FsAR № 5	ж.м. 12

З 1876 року артилерійський полк складався з шести дивізіонів (№№ I–VI). До складу дивізіонів №№ I–III входили: 9 важких батарей (по 3 у кожному дивізіоні) і 6 муніційних колон (по 2 для кожного дивізіону). До складу дивізіону № IV входили 2 легкі батареї, а дивізіону

№ V — 2 або 4 важкі батареї (в артилерійських полках №№ 3, 5, 9, 11, 13 — по 2 батареї, а в полках №№ 1, 2, 4, 6, 7, 8, 10, 12 — по 4 батареї). У дивізіоні № VI налічувалися 1 або 2 кінні батареї (в артилерійських полках №№ 3, 5, 9, 11, 13 — 2 батареї, у решти полків — по 1 батареї).

З 1-го травня 1885 року артилерійські полки отримали нову структуру і стали називатися корпусними артилерійськими полками, а з їхнього складу було виведено важкі дивізіони, що перетворилися на самостійні підрозділи. Корпусні артилерійські полки і важкі дивізіони входили до складу артилерійських бригад. Таких бригад було 14 (№№ 1–14), до складу кожної входили: 1 корпусний артилерійський полк (Corps-Artillerie-Regiment) і 2 важкі дивізіони (Schwere Batterie-Division) трьохбатарейного складу (24 гармати), муніційне депо, ерзац-депо для підготовки особового складу⁶. До складу корпусного артилерійського полку входили: 1-й дивізіон — 3 важкі батареї (№№ 1–3), 2-й

дивізіон — 2 легкі батареї (№№ 4–5), а також муніційне депо і ерзац-депо для підготовки особового складу. Військовослужбовці цих підрозділів носили на своїй уніформі номерні гудзики з жовтого металу з номером бригади (арабськими цифрами)⁷.

Нумерація корпусних полків загалом збігалася з нумерацією бригад, за винятком 1-го корпусного полку, що входив до складу 10-ї артилерійської бригади. Відповідно, 10-й корпусний полк входив до складу 1-ї артилерійської бригади. З 1-го січня 1894 року цю проблему вирішили шляхом перейменування 10-го корпусного полку на 1-й, а 1-го на 10-й. Таким чином, надалі номери корпусних полків цілком збігалися з нумерацією бригад.

Нумерація на гудзиках корпусних артилерійських полків

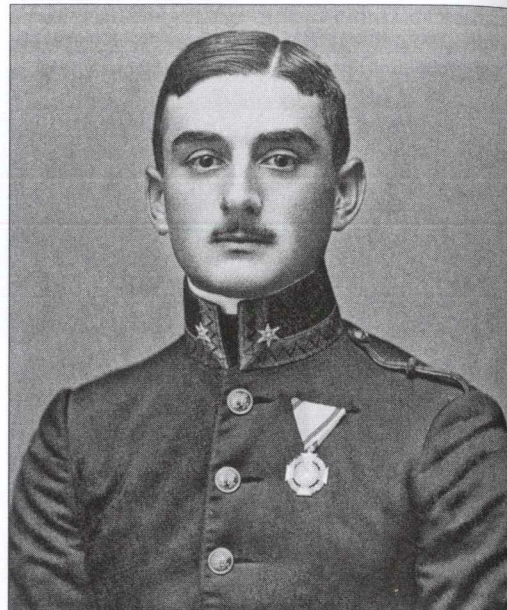
Назва підрозділу	Рік заснування/ переформування	Подальша доля полку	Колір металу гудзиків і №№ на них
Богемський корпусний артилерійський полк № 1 (Böhmische Corps-Artillerie-Regiment № 1)	1885/1908	FHR ⁸ № 1	ж.м. 10/1
Нижньоавстрійський корпусний артилерійський полк № 2 (Niederösterreichische Corps-Artillerie-Regiment № 2)	1885/1908	FHR № 2	ж.м. 2
Штіріє-Каринто-Країнський корпусний артилерійський полк № 3 (Steierisches-Kärnthner-Krainerisches Corps-Artillerie-Regiment № 3)	1885/1908	FHR № 3	ж.м. 3
Угорський корпусний артилерійський полк № 4 (Ungarisches Corps-Artillerie-Regiment № 4)	1885/1908	FHR № 4	ж.м. 4
Угорський корпусний артилерійський полк № 5 (Ungarisches Corps-Artillerie-Regiment № 5)	1885/1908	FHR № 5	ж.м. 5
Угорський корпусний артилерійський полк № 6 (Ungarisches Corps-Artillerie-Regiment № 6)	1885/1908	FHR № 6	ж.м. 6
Угорський корпусний артилерійський полк № 7 (Ungarisches Corps-Artillerie-Regiment № 7)	1885/1908	FHR № 7	ж.м. 7
Богемський корпусний артилерійський полк № 8 (Böhmische Corps-Artillerie-Regiment № 8)	1885/1908	FHR № 8	ж.м. 8
Богемський корпусний артилерійський полк № 9 (Böhmische Corps-Artillerie-Regiment № 9)	1885/1908	FHR № 9	ж.м. 9
Галицький корпусний артилерійський полк № 10 (Galizisches Corps-Artillerie-Regiment № 10)	1885/1908	FHR № 10	ж.м. 1/10
Галицький корпусний артилерійський полк № 11 (Galizisches Corps-Artillerie-Regiment № 11)	1885/1908	FHR № 11	ж.м. 11
Угорський корпусний артилерійський полк № 12 (Ungarisches Corps-Artillerie-Regiment № 12)	1885/1908	FHR № 12	ж.м. 12
Угорський і Хорватський корпусний артилерійський полк № 13 (Ungarisches und Croatisches Corps-Artillerie-Regiment № 13)	1885/1908	FHR № 13	ж.м. 13
Верхньоавстрійсько-Зальцбургський корпусний артилерійський полк № 14 (Oberösterreichische-Salzburgische Corps-Artillerie-Regiment № 14)	1885/1908	FHR № 14	ж.м. 14

Полковник 13-ї артилерійської бригади.
Фото 1898–1908 років із колекції автора

З 1-го січня 1894 року артилерійські полки передали до складу піхотних дивізій. У складі артилерійських бригад залишили корпусні полки, а з 42-х окремих дивізіонів створили 42 дивізійні артилерійські полки (Division-Artillerie-Regimenten №№ 1–42). Тепер до складу артилерійської бригади входив 1 корпусний полк і 3 дивізійні артилерійські полки. Нумерація була наскрізною, тобто до складу 1-ї артилерійської бригади входили: 1-й корпусний полк і 3 дивізійні артилерійські полки №№ 1–3, і так далі. Військовослужбовці цих підрозділів носили на своїй уніформі номер-

Фенріх 14-ї артилерійської бригади.
Фото 1908 року з колекції Андрея Костіна

ні гудзики жовтого металу з номером бригади (№№ 1–14) (арабськими цифрами)⁹.

З 1-го січня 1891 року з 12-ти фортечних артилерійських батальйонів (Festung-Artillerie-Bataillonen №№ 1–12) було сформовано 6 фортечних артилерійських полків (Festung-Artillerie-Regimenten №№ 1–6) і сформовано 3 нові фортечні артилерійські батальйони (Festung-Artillerie-Bataillonen №№ 1–3). Військовослужбовці цих підрозділів носили на своїй уніформі номерні гудзики жовтого металу з номером полку чи батальйону¹⁰.

Нумерація на гудзиках фортечних артилерійських полків

Назва підрозділу	Рік заснування	Допоки нумерувалися гудзики	Колір металу гудзиків і №№ на них
Нижньоавстрійсько-Моравський полк фортечної артилерії № 1 (Niederösterreichische-Mährisches Festung-Artillerie-Regiment № 1)	1891	1908	ж.м. 1
Моравсько-Галицький полк фортечної артилерії № 2 (Mährisches-Galizisches Festung-Artillerie-Regiment № 2)	1891	1908	ж.м. 2
Богемсько-Галицький полк фортечної артилерії № 3 (Böhmisch-Galizisches Festung-Artillerie-Regiment № 3)	1891	1908	ж.м. 3
Штіріє-Країнський полк фортечної артилерії № 4 (Steierisches-Krainerisches Festung-Artillerie-Regiment № 4)	1891	1908	ж.м. 4

Штіріє-Каринтійський полк фортечної артилерії № 5 (Steierisches-Kärnthnerisches Festung-Artillerie-Regiment № 5)	1891	1908	ж.м. 5
Угорський полк фортечної артилерії № 6 (Ungarisches Festung-Artillerie-Regiment № 6)	1891	1908	ж.м. 6

Нумерація на гудзиках фортечних артилерійських батальйонів

Назва підрозділу	Рік заснування	Допоки нумерувалися гудзики	Колір металу гудзиків і №№ на них
Верхньоавстрійсько-Зальцбургський батальйон фортечної артилерії № 1 (Oberösterreichische-Salzburgische Festung-Artillerie-Bataillon № 1)	1891	1908	ж.м. 1
Угорський батальйон фортечної артилерії № 2 (Ungarisches Festung-Artillerie-Bataillon № 2)	1891	1908	ж.м. 2
Угорський батальйон фортечної артилерії № 3 (Ungarisches Festung-Artillerie-Bataillon № 3)	1891	1908	ж.м. 3

З 6-го квітня 1908 року 14 корпусних артилерійських полків (Corps-Artillerie-Regimenten №№ 1–14) переформовують на 14 полків польових гаубиць (Feldhaubitzzregimenten №№ 1–14), а дивізійні артилерійські полки (Division-Artillerie-Regimenten №№ 1–42) переформовують на полки польової артилерії з такою ж нумерацією (Feldkanonenregimenten №№ 1–42). Формуються також полки гірської артилерії, важкі гаубичні дивізіони, кінно-артилерійські дивізіони тощо. Але в межах тієї ж реформи було запроваджено також зміни до однострою артилеристів. Нумерацію гудзиків було скасовано і запроваджено єдину для всієї артилерії символіку.

Ще одним недостатньо висвітленим питанням є носіння номерних гудзиків військовослужбовцями інженерних полків. Інженерні полки були створені 1851 року. 1855 року їх було поділено на 12 інженерних

батальйонів (Genie Bataillonen)¹¹, а згодом, з 1-го червня 1860 року, батальйони знову звели у два полки (Genie Regimenten №№ 1–2). До складу 1-го інженерного полку увійшли 1-й, 2-й, 4-й і 9-й інженерні батальйони, а до складу 2-го інженерного полку — 3-й, 5-й, 7-й і 8-й батальйони. Батальйони №№ 6, 10, 11, 12 було розформовано¹². 1862 року два інженерні полки отримують своїх шефів — інгаберів (від нім. Inhaber — власник). Шефом першого інженерного полку став сам імператор Франц Йосиф, а шефом другого полку — ерцгерцог Леопольд.

До 1869 року у шематизмах не згадується про нумерацію гудзиків на уніформі інженерних частин і лише у військовому шематизмі за 1869–1870 роки¹³ вперше повідомляється про вигляд гудзиків: з жовтого металу з номерами полків (арабськими цифрами).

Нумерація на гудзиках інженерних полків

Назва частини	Рік заснування/переформування	Подальша доля полку	Колір металу гудзиків і №№ на них із 1870 року
Інженерний полк імператора Франца Йосифа № 1 (Genie Regiment Kaiser Franz Joseph № 1)	1851/1860/1893	1893 року на базі полків створюють окремі піонерні батальйони	ж.м. 1
Інженерний полк ерцгерцога Леопольда № 2 (Genie Regiment Erzherzog Leopold № 2)	1851/1860/1893		ж.м. 2

З 1-го травня 1893 року обидва полки розформовують, а на їхній базі створюють

окремі піонерні батальйони. При цьому було залучено й піонерний полк, що існував

до того і також був розформований. Усього було створено 15 піонерних батальйонів (№№ 1–15), військовослужбовці котрих носили на уніформі гладкі, без будь-яких зображень гудзики з білого металу¹⁴. До службових обов'язків військовослужбовців цих батальйонів входив весь перелік завдань з інженерно-технічного забезпечення військ. 1912 року, в межах реформи інженерного корпусу, зі складу 15-ти піонерних батальйонів було залишено лише 8 піонерних батальйонів (№№ 2–5, 7–10), а особовий склад решти 7-ми батальйонів (№№ 1, 6, 11–15) було скеровано на формування 14-ти саперних батальйонів (№№ 1–14). Військовослужбовці цих новостворених саперних батальйонів отримали право продовжувати традиції інженерного полку і право носити номерні гудзики з жовтого металу з номером батальйону (арабськими цифрами).

Військовослужбовцями, які найдовше безперервно носили номерні гудзики, як виглядає, були жандарми — протягом майже

Гудзики 10-го батальйону фельд'єгерів, або 10-го батальйону саперів, або 10-ї земельної жандармської команди і 12-го батальйону фельд'єгерів, або 12-го батальйону саперів, або 12-ї земельної жандармської команди (праворуч)

68 років. 18 січня 1850 року у складі збройних сил були сформовані 16 полків жандармів (Gendarmerie-Regimenten №№ 1–16), військовослужбовці котрих носили номери своїх полків на гудзиках із жовтого металу¹⁵. Полки мали наскрізну нумерацію, і в їхньому найменуванні зазначалося, для яких коронних земель вони були створені. Така структура

Однострої лейтенанта 7-го батальйону саперів (ліворуч) і солдата 6-го батальйону саперів.
Фото з аукціону Dorotheum

зберігалася щонайменше до середини 1854 року¹⁶. Десь у середині 1854 року на базі жандармського полку № 4 утворили нові жандармські полки: № 17 для Галичини, зі штабом у Кракові, і №№ 18–19 — для Угорщини, зі штабами у Пресбурзі (нині — Братислава)

і в Оденбурзі (нині — Шопрон). Військовослужбовці цих новостворених полків отримали відповідні номерні гудзики з жовтого металу з №№ 17–19¹⁷. Такий стан зберігався до 1859 року, що можна перевірити за військовим шематизмом від грудня 1859 року¹⁸.

Нумерація на гудзиках жандармських полків

Назва підрозділу	Рік заснування/переформування	Подальша доля полку	Колір металу гудзиків і №№ на них
Полк жандармів № 1. Для коронного краю Австрія над і під Еннсом і Зальцбургу (Gendarmerie-Regiment № 1. Für das Kronland Österreich ob und unter der Enns, dann Salzburg)	1850/1860	Об'єднано з № 12	ж.м. 1
Полк жандармів № 2. Для коронного краю Богемія (Gendarmerie-Regiment № 2. Für das Kronland Böhmen)	1850/1860	Об'єднано з №№ 2, 3	ж.м. 2
Полк жандармів № 3. Для коронного краю Моравія і Сілезія (Gendarmerie-Regiment № 3. Für das Kronland Mähren und Schlesien)	1850/1860		ж.м. 3
Полк жандармів № 4. Для коронного краю Галичина, Буковина і Краків (Gendarmerie-Regiment № 4. Für das Kronland Galizien, die Bukowina und Krakau)	1850/1860	Об'єднано з № 17	ж.м. 4
Полк жандармів № 5. Для коронного краю Угорщина (Gendarmerie-Regiment № 5. Für das Kronland Ungarn)	1850/1860		ж.м. 5
Полк жандармів № 6. Для коронного краю Угорщина (Gendarmerie-Regiment № 6. Für das Kronland Ungarn)	1850/1860		ж.м. 6
Полк жандармів № 7. Для коронного краю Угорщина (Gendarmerie-Regiment № 7. Für das Kronland Ungarn)	1850/1860		ж.м. 7
Полк жандармів № 8. Для коронного краю Семиграддя (Gendarmerie-Regiment № 8. Für das Kronland Siebenbürgen)	1850/1860	Об'єднано з №№ 8, 9	ж.м. 8
Полк жандармів № 9. Для коронного краю Воєводина (Gendarmerie-Regiment № 9. Für das Kronland Wojwodina)	1850/1860		ж.м. 9
Полк жандармів № 10. Для коронного краю Хорватія і Славонія (Gendarmerie-Regiment № 10. Für das Kronland Croatien und Slavonien)	1850/1860	Об'єднано з № 16	ж.м. 10
Полк жандармів № 11. Для коронного краю Іллірія (Gendarmerie-Regiment № 11. Für das Kronland Illirien)	1850/1860	Об'єднано з № 10	ж.м. 11
Полк жандармів № 12. Для коронного краю Штірія і Каринтія (Gendarmerie-Regiment № 12. Für das Kronland Steiermark und Kärnten)	1850/1860	Об'єднано з № 1	ж.м. 12
Полк жандармів № 13. Для коронного краю Тіроль і Форарльберґ (Gendarmerie-Regiment № 13. Für das Kronland Tyrol und Vorarlberg)	1850/1860	Об'єднано з №№ 13–15	ж.м. 13
Полк жандармів № 14. Для коронного краю Ломбардія (Gendarmerie-Regiment № 14. Für das Kronland Lombardie)	1850/1860		ж.м. 14
Полк жандармів № 15. Для коронного краю Венеція (Gendarmerie-Regiment № 15. Für das Kronland Venedig)	1850/1860		ж.м. 15
Полк жандармів № 16. Для коронного краю Далмація (Gendarmerie-Regiment № 16. Für das Kronland Dalmatien)	1850/1860	Об'єднано з № 10	ж.м. 16
Полк жандармів № 17. Для Галичини (Gendarmerie-Regiment № 17. Für das Galizien)	1854/1860	Об'єднано з № 4	ж.м. 17

Полк жандармів № 18. Для Угорщини (Gendarmerie-Regiment № 18. Für das Ungarn)	1854/1860	Об'єднано з №№ 18, 19	ж.м. 18
Полк жандармів № 19. Для Угорщини (Gendarmerie-Regiment № 19. Für das Ungarn)	1854/1860		ж.м. 19

1859 року, за результатами Сардинської війни (перша австро-італо-французька війна), Австрія втратила Ломбардію у Північній Італії, що призвело і до чергової реорганізації жандармських полків. Їх кількість

була скорочена до 10-ти¹⁹. Скорочення було здійснено за рахунок збільшення території відповідальності. Нумерація гудзиків, відповідно, залишилася наскрізною (№№ 1–10), а колір металу так само — жовтим²⁰.

Нова структура жандармських полків після 1859 року

Назва підрозділу	Рік заснування/переформування	Подальша доля полку	Колір металу гудзиків і №№ на них
Полк жандармів № 1. Для коронного краю Австрія над і під Еннсом, Зальцбургу, Штірії і Каринтії (Gendarmerie-Regiment № 1. Für Österreich ob und unter der Enns, Salzburg, Steiermark und Kärnthen)	1860/1866	На основі цих полків у 1866 році створюють 15 земельних жандармських команд	ж.м. 1
Полк жандармів № 2. Для Богемії, Моравії і Сілезії (Gendarmerie-Regiment № 2. Für Böhmen, Mähren und Schlesien)	1860/1866		ж.м. 2
Полк жандармів № 3. Для Ломбардії–Венеції, Тіролю і Форарльбергу (Gendarmerie-Regiment № 3. Für das Lombardisch-Venetianische, Tyrol und Vorarlberg)	1860/1866		ж.м. 3
Полк жандармів № 4. Для Галичини і Буковини (Gendarmerie-Regiment № 4. Für Galizien und die Bukowina)	1860/1866		ж.м. 4
Полк жандармів № 5. Для Угорщини і (з 1863 року) Воєводини (Gendarmerie-Regiment № 5. Für Ungarn und die Wojwodina (ab 1863))	1860/1866		ж.м. 5
Полк жандармів № 6. Для Угорщини (Gendarmerie-Regiment № 6. Für Ungarn)	1860/1866		ж.м. 6
Полк жандармів № 7. Для Угорщини (Gendarmerie-Regiment № 7. Für Ungarn)	1860/1866		ж.м. 7
Полк жандармів № 8. Для Угорщини (Gendarmerie-Regiment № 8. Für Ungarn)	1860/1866		ж.м. 8
Полк жандармів № 9. Для Семиграддя і Воєводини (до 1863 р.) (Gendarmerie-Regiment № 9. Für Siebenbürgen und die Wojwodina (bis 1863))	1860/1866		ж.м. 9
Полк жандармів № 10. Для Країни, Істрії, Хорватії, Славонії і Далмації (Gendarmerie-Regiment № 10. Für Krain, Istrien, Croatien, Slavonien und Dalmatien)	1860/1866		ж.м. 10

За імператорським наказом від 28 січня 1866 року, з 10-ти полків жандармів формується 15 земельних жандармських команд (Landes-Gendarmerie-Commanden №№ 1–15)²¹. Військовослужбовці цих новоутворених команд отримують номерні гудзики з жовтого металу і з №№ 1–15.

Але в такому вигляді новоутворені жандармські команди проіснували недовго. Нова зміна була пов'язана з конституцій-

ною перебудовою імперії. 1867 року Австрія стає двоєдиною монархією — Австро-Угорською, тож частина команд була передана у відомство угорського міністерства. Якщо звернитися з шематизмами, то якщо військовий шематизм за 1867 рік²², виданий у квітні 1867 року, показує нам 15 земельних жандармських команд, то вже військовий шематизм за 1868 рік, виданий у грудні 1867 року²³, — лише 10 команд.

Таблиця переформування земельних жандармських команд у зв'язку зі створенням двоєдиної імперії у 1867 році

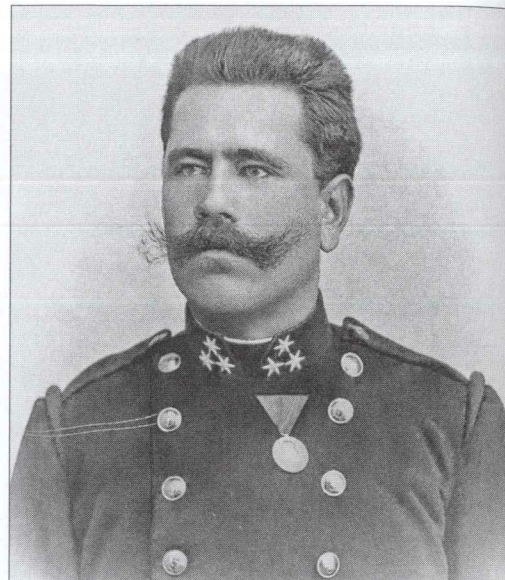
Назва підрозділу	Рік заснування/переформування	Подальша доля команди після 1867 року	Колір металу гудзиків і №№ на них після 1867 року	
Земельна жандармська команда № 1. Для Нижньої і Верхньої Австрії і Зальцбургу (Landes-Gendarmerie-Commande № 1. Für Nider- und Ober-Österreich und für Salzburg)	1866		ж.м. 1	
Земельна жандармська команда № 2. Для Богемії (Landes-Gendarmerie-Commande № 2. Für Böhmen)	1866		ж.м. 2	
Земельна жандармська команда № 3. Для Тіролю і Форарльбергу (Landes-Gendarmerie-Commande № 3. Für Tyrol und Vorarlberg)	1866		ж.м. 3	
Земельна жандармська команда № 4. Для Моравії і Сілезії (Landes-Gendarmerie-Commande № 4. Für Mähren und Schlesien)	1866		ж.м. 4	
Земельна жандармська команда № 5. Для Угорщини (Кашау) (Landes-Gendarmerie-Commande № 5. Für Ungarn (Kaschau))	1866/1867	1867 року було передано до угорського міністерства	ж.м. 5/-	
Земельна жандармська команда № 6. Для Угорщини (Гроссвардайн) (Landes-Gendarmerie-Commande № 6. Für Ungarn (Grosswardein))	1866/1867		ж.м. 6/-	
Земельна жандармська команда № 7. Для Угорщини (Пресбург) (Landes-Gendarmerie-Commande № 7. Für Ungarn (Pressburg))	1866/1867		ж.м. 7/-	
Земельна жандармська команда № 8. Для Угорщини (Пешт) (Landes-Gendarmerie-Commande № 8. Für Ungarn (Pesth))	1866/1867		ж.м. 8/-	
Земельна жандармська команда № 9. Для Угорщини (Темешвар) (Landes-Gendarmerie-Commande № 9. Für Ungarn (Temesvár))	1866/1867		ж.м. 9/-	
Земельна жандармська команда № 10. Для Семиграддя (Landes-Gendarmerie-Commande № 10. Für Siebenbürgen)	1866		ж.м. 10	
Земельна жандармська команда № 11. Для Східної Галичини і Буковини (Landes-Gendarmerie-Commande № 11. Für Ost-Galizien und für die Bukowina)	1866/1867		1867 року стає командою № 5	ж.м. 11/5
Земельна жандармська команда № 12. Для Західної Галичини (Landes-Gendarmerie-Commande № 12. Für West-Galizien)	1866/1867		1867 року стає командою № 6	ж.м. 12/6
Земельна жандармська команда № 13. Для Штірії, Каринтії, Країни і Примор'я (Landes-Gendarmerie-Commande № 13. Für Steiermark, Kärnthen, Krain und für das Küstenland)	1866/1867		1867 року стає командою № 7	ж.м. 13/7
Земельна жандармська команда № 14. Для Хорватії і Славонії (Landes-Gendarmerie-Commande № 14. Für Croatien und Slavonien)	1866		1867 року стає командою № 8	ж.м. 14/8
Земельна жандармська команда № 15. Для Далмації (Landes-Gendarmerie-Commande № 15. Für Dalmatien)	1866	1867 року стає командою № 9	ж.м. 15/9	

Надалі територія відповідальності команди № 5, яка тепер об'єднує всю Галичину і Буковину, а номер 6 стає вакантним²⁴.

Гауптман 5-ї земельної жандармської команди м. Львів. Фото поч. XX століття з колекції автора

Цугсфюрер 5-ї земельної жандармської команди м. Тарнув. Фото поч. XX століття з колекції автора

Таблиця земельних жандармських команд у 1867–1876 роках у складі військового міністерства

Назва підрозділу	Рік переформування	Подальша доля команди	Колір металу гудзиків і №№ на них
Земельна жандармська команда № 1. Для Нижньої і Верхньої Австрії, і Зальцбургу (Landes-Gendarmerie-Commande № 1. Für Nider- und Ober-Österreich und für Salzburg)	1866	1876 року усі команди було передано в міністерство ляндрверу	ж.м. 1
Земельна жандармська команда № 2. Для Богемії (Landes-Gendarmerie-Commande № 2. Für Böhmen)	1866		ж.м. 2
Земельна жандармська команда № 3. Для Тіролю і Форарльбергу (Landes-Gendarmerie-Commande № 3. Für Tyrol und Vorarlberg)	1866		ж.м. 3
Земельна жандармська команда № 4. Для Моравії і Сілезії (Landes-Gendarmerie-Commande № 4. Für Mähren und Schlesien)	1866		ж.м. 4
Земельна жандармська команда № 5. Для Галичини і Буковини (Landes-Gendarmerie-Commande № 5. Für Galizien und für die Bukowina)	1867		ж.м. 5
Земельна жандармська команда № 6 (вакантна). (Landes-Gendarmerie-Commande № 6)	1867		
Земельна жандармська команда № 7. Для Штірії, Каринтії, Країни і Примор'я (Landes-Gendarmerie-Commande № 7. Für Steiermark, Kärnthen, Krain und für das Küstenland)	1867		ж.м. 7
Земельна жандармська команда № 8. Для Хорватії і Славонії (Landes-Gendarmerie-Commande № 8. Für Croatien und Slavonien)	1867		ж.м. 8
Земельна жандармська команда № 9. Для Далмації (Landes-Gendarmerie-Commande № 9. Für Dalmatien)	1867		ж.м. 9
Земельна жандармська команда № 10. Для Семиграддя (Landes-Gendarmerie-Commande № 10. Für Siebenbürgen)	1866		ж.м. 10

Однострій майора 3-ї земельної жандармської команди (спереду і зі спини). Фото з аукціону Dorotheum

На хвилі нових реформ в імперії, в 1873 році, відбулися і адміністративні зміни у Цислейтанії, що призвело до чергової реформи жандармів. 1876 року жандармів з військового міністерства передають до міністерства ляндрверу (імперсько-королівської краювої оборони). Кількість команд знов зростає, і їх стає 16 (№№ 1–16). Потім, у тому ж 1876 році, дві команди (№№ 8 і 9) було передано до міністерства гонведу (королівсько-угорської краювої оборони), і остаточно їх залишилося

14 (№№ 1–14), що і підтверджує шематизм ляндрверу за 1877 рік²⁵. У такій штатній структурі земельні жандармські команди зустріли Першу світову війну.

Слід зазначити, що за військовослужбовцями жандармських команд, які залишилися у загальноімперській юрисдикції було закріплено право на носіння номерних гудзиків — на відміну від їхніх колег, котрі потрапили під юрисдикцію угорського гонведу: ті номерів на гудзиках не носили.

Нумерація на гудзиках жандармських команд у складі імперсько-королівського ляндрверу

Назва підрозділу	Рік переформування	Колір металу гудзиків і №№ на них
Земельна жандармська команда № 1. Для Нижньої Австрії (Landes-Gendarmerie-Commande № 1. Für Nider-Österreich)	1876	ж.м. 1
Земельна жандармська команда № 2. Для Богемії (Landes-Gendarmerie-Commande № 2. Für Böhmen)	1876	ж.м. 2
Земельна жандармська команда № 3. Для Тіролю і Форарльбергу (Landes-Gendarmerie-Commande № 3. Für Tyrol und Vorarlberg)	1876	ж.м. 3

Земельна жандармська команда № 4. Для Моравії (Landes-Gendarmerie-Commande № 4. Für Mähren)	1876	ж.м. 4
Земельна жандармська команда № 5. Для Галичини (Landes-Gendarmerie-Commande № 5. Für Galizien)	1876	ж.м. 5
Земельна жандармська команда № 6. Для Штірії (Landes-Gendarmerie-Commande № 6. Für Steiermark)	1876	ж.м. 6
Земельна жандармська команда № 7. Для Примор'я (Landes-Gendarmerie-Commande № 7. Für das Küstenland)	1876	ж.м. 7
Земельна жандармська команда № 8. Для Верхньої Австрії (Landes-Gendarmerie-Commande № 8. Für Ober-Österreich)	1876	ж.м. 8
Земельна жандармська команда № 9. Для Далмації (Landes-Gendarmerie-Commande № 9. Für Dalmatien)	1876	ж.м. 9
Земельна жандармська команда № 10. Для Сілезії (Landes-Gendarmerie-Commande № 10. Für Schlesien)	1876	ж.м. 10
Земельна жандармська команда № 11. Для Зальцбургу (Landes-Gendarmerie-Commande № 11. Für Salzburg)	1876	ж.м. 11
Земельна жандармська команда № 12. Для Крайни (Landes-Gendarmerie-Commande № 12. Für Krain)	1876	ж.м. 12
Земельна жандармська команда № 13. Для Буковини (Landes-Gendarmerie-Commande № 13. Für die Bukowina)	1876	ж.м. 13
Земельна жандармська команда № 14. Для Каринтії (Landes-Gendarmerie-Commande № 14. Für Kärnthen)	1876	ж.м. 14

Примітки

- ¹ Kais. Königl. Militär Schematismus für 1869–1870. I Th. — Wien, Jänner 1870. — S. 667, 679.
- ² Kais. Königl. Militär Schematismus für 1873. — Wien, Februar 1873. — S. 480.
- ³ Аббревіатура від Corps-Artillerie-Regiment — корпусний артилерійський полк.
- ⁴ Жовтий метал.
- ⁵ Аббревіатура від Festung-Artillerie-Regiment — фортечний артилерійський полк.
- ⁶ Schematismus für das k.u.k. Heer und die k.u.k. Kriegsmarine für 1891. — Wien, Jänner 1891. — S. 1084.
- ⁷ Schematismus für das k.u.k. Heer und die k.u.k. Kriegsmarine für 1890. — Wien, Dezember 1889. — S. 691.
- ⁸ Аббревіатура від Feldhaubitregiment — польовий гаубичний полк.
- ⁹ Schematismus für das k.u.k. Heer und die k.u.k. Kriegsmarine für 1896. — Wien, Jänner 1895. — S. 723.
- ¹⁰ Там само. — S. 794.
- ¹¹ Militär Schematismus des österreichischen Kaiserthumes 1856. — Wien, April–Mai 1856. — S. 595.
- ¹² Militär Schematismus des österreichischen Kaiserthumes 1860–1861. — Wien, Februar–März 1861. — S. 475.
- ¹³ Kais. Königl. Militär Schematismus für 1869–1870. I Th. — Wien, Jänner 1870. — S. 700.
- ¹⁴ Schematismus für das k.u.k. Heer und die k.u.k. Kriegsmarine für 1896. — Wien, Jänner 1895. — S. 839.

- ¹⁵ Militär Schematismus des österreichischen Kaiserthumes 1850. — Wien, 1850. — S. 503.
- ¹⁶ Militär Schematismus des österreichischen Kaiserthumes 1854. — Wien, Juni 1854. — S. 633.
- ¹⁷ Militär Schematismus des österreichischen Kaiserthumes 1855. — Wien, Mai 1855. — S. 660.
- ¹⁸ Militär Schematismus des österreichischen Kaiserthumes 1859. — Wien, December 1859. — S. 377.
- ¹⁹ Militär Schematismus des österreichischen Kaiserthumes 1860–1861. — Wien, Februar–März 1861. — S. 506.
- ²⁰ Militär Schematismus des österreichischen Kaiserthumes 1864. — Wien, Mai 1864. — S. 519.
- ²¹ Militär Schematismus des österreichischen Kaiserthumes 1866. — Wien, April 1866. — S. 521.
- ²² Militär Schematismus des österreichischen Kaiserthumes 1867. — Wien, April 1867. — S. 605.
- ²³ Militär Schematismus des österreichischen Kaiserthumes für 1868. — Wien, December 1867. — S. 605.
- ²⁴ Kais. Königl. Militär Schematismus für 1869–1870. I Th. — Wien, Jänner 1870. — S. 717.
- ²⁵ Schematismus der k.k. Landwehr und der k.k. Gendarmerie der im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder für 1877. — Wien, 1877. — S. 225.

289-та бомбардувальна авіаційна дивізія Повітряних Сил Збройних Сил України: Історія та символіка

Михайло Слободянюк

З'єднання створене в роки Другої світової війни, у серпні 1942 року, на Південно-Східному фронті Червоної Армії. 18 серпня 1942 року **289-ту штурмову авіаційну дивізію** (налічувала три полки) включили до складу Дієвої армії¹. Після короткого організаційного періоду у вересні 1942 року дивізію передали до складу 8-ї повітряної армії Сталінградського фронту, де вона вступила у бойові дії. Поруч із дивізією діяли льотчики колишньої 206-ї винищувальної дивізії, яку також (14 липня 1942 року) переформували на 206-ту штурмову авіаційну дивізію (3-полкового складу)².

Під Сталінградом 289-та штурмова авіаційна дивізія виконувала спеціальне завдання. Вона діяла на окремому Астраханському напрямку, де німці, захопивши Елісту, просуvalися Сальськими степами до Астрахані. Тому постала небезпека захоплення Астрахані, важливого вузла комунікацій (залізничних і річково-морських), що загрожувало транспортуванню нафти з єдиного на той час можливого для СРСР нафтового родовища в районі Баку, на Каспійському морі. Базувалася дивізія в районі Астрахані — на польових аеродромах Началово та Івановський. До осені штурмовики завдавали удари по особовому складу та техніці військ супротивника в районі Елісти, підтримували частини 28-ї армії, що оборонялася на цьому напрямку. В результаті запеклих боїв, зокрема і з застосуванням штурмовиків 289-ї штурмової авіаційної дивізії, німецькі сили вдалося зупинити за 150 км від Астрахані. Під час боїв дивізію переформували на **289-ту змішану авіаційну дивізію**, яка наприкінці 1942 року входила до 8-ї повітряної армії Південного фронту.

Протягом листопада–грудня 1942 року льотчики-штурмовики підтримували війська фронту у контрнаступі. Наприкінці 1942 року у Приволзькому військовому окрузі було сформовано 811-й штурмовий авіаційний полк, який до грудня 1943 року укомплектовувався, а далі його перекинули на фронт, і він увійшов до складу 289-ї штурмової авіаційної дивізії як четвертий її полк.

Наступного року, у березні 1943, дивізія увійшла до складу 10-го змішаного авіаційного корпусу, але вже знову як штурмова авіаційна дивізія. Корпус включав, окрім 289-ї, також 206-ту штурмову авіаційну дивізію, а також 287-му винищувальну авіаційну дивізію.

Протягом наступних місяців (квітень–липень 1943 року) 289-та штурмова авіаційна дивізія 10-го змішаного корпусу 8-ї повітряної армії Південного фронту брала участь у підтримці військ фронту під час загального наступу радянських військ. А наприкінці липня 1943 року 289-та та 206-та штурмові авіаційні дивізії утворили окремий **7-й штурмовий авіаційний корпус**, у якому вони перебували до кінця війни. З серпня 1943 року до травня 1944-го штурмовики воювали у складі 8-ї повітряної армії Південного (перейменованого 20 жовтня 1943 року на 4-й Український) фронту під час операцій по прориву оборони супротивника на річці Міус, у боях на Донбасі, при захопленні Мелітополя та південної частини Лівобережної України. Протягом зими 1943–1944 років дивізія підтримувала наземні частини, які задіявалися для ліквідації нікопольського угруповання німецьких військ, а далі забезпечувала перегрупування військ, що зосередилися біля Сиваша та Перекопа